

Predlogi za izboljšanje položaja prevajanja v Sloveniji ter ureditev statusa prevajalk in prevajalcev, tolmač in tolmačev ter lektorice in lektorjev

Prevajalke in prevajalci, tolmačke in tolmači ter lektorice in lektorji se v Sloveniji že vrsto let soočamo s problematiko neurejenega poklicnega statusa in nepredvidljivih razmer, v katerih opravljamo dejavnost, ki je prepuščena tržni stihiji. To dokazuje vrsta raziskav na področju samozaposlenih (v kulturi): Socialni položaj samozaposlenih v kulturi in predlogi za njegovo izboljšanje s poudarkom na temi preživetvene strategije na področju vizualnih umetnosti (2012), Ocena stroškov dela za samozaposlene v kulturi (2013), Primerjalnopravna analiza ureditve statusa in socialne varnosti samozaposlenih oseb v kulturi v nekaterih evropskih državah (2013) in Analiza o položaju samozaposlenih v kulturi v Sloveniji s predlogi izboljšav (2016). O tem ne nazadnje pišejo avtorji prispevkov v tej beli knjigi.

Ker želimo to spremeniti, smo se predstavniki Združenja konferenčnih tolmačev Slovenije (ZKTS), Lektorskega društva Slovenije (LdS), Združenja stalnih sodnih tolmačev in pravnih prevajalcev Slovenije SCIT, Društva znanstvenih in tehniških prevajalcev Slovenije (DZTPS), Društva slovenskih književnih prevajalcev (DSKP) ter Društva slovenskih filmskih in televizijskih prevajalcev (DSFTP) povezali v poklicno skupino specializiranih jezikovnih uporabnikov, ki si poleg ureditve statusa prizadeva tudi za dvig ugleda in izboljšanje javne podobe naših poklicev.

V posameznih poklicnih združenjih smo si v preteklih letih večkrat vsak posebej in na različne načine prizadevali za ustrezno vrednotenje intelektualnega dela in ureditev razmer. Ugotovili pa smo, da bomo svoje interese učinkoviteje uveljavljali z združenimi močmi.

Sad delovanja naše skupine je tudi pričujoča Bela knjiga o prevajanju 2018, v katero smo strnili najpomembnejše prednosti, slabosti, priložnosti in nevarnosti opravljanja naših poklicev. Bela knjiga o prevajanju predstavlja torej nekakšno SWOT-analizo, na podlagi katere bomo v bodoče delovali predvsem navzven, v smeri priložnosti in izzivov, ki se kažejo tudi iz prispevkov bele knjige.

Analiza, ki smo jo opravili v tem temeljnem dokumentu, namreč kaže, da notranji dejavniki, torej dejavniki, na katere lahko profesionalni prevajalke in prevajalci, tolmačke in tolmači, lektorice in lektorji sami vplivamo, za našo poklicno skupino niso problematični. Prej drži nasprotno: slovensko prevajanje je izredno kakovostno, konstituiralo je slovenski knjižni jezik in književnost, slovensko literaturo, kulturo in celotno družbo umešča na svetovni zemljevid s tem, da jo prevaja, tolmači in skrbi za njen ustrezeni jezikovni izraz. Analize in ankete izpričujejo tudi, da so jezikovni praktiki izjemno izobraženi, gibki, učeči se in ustvarjalni. Vseživljenjsko učenje in dodatno poklicno usposabljanje imata v sodobnem spreminjajočem se svetu vse pomembnejšo vlogo, posebej na področju delovanja specializiranih uporabnikov jezika, kjer nastaja nova terminologija, delovno okolje in programi pa se spreminjajo in razvijajo. Zato pozivamo prevajalce, tolmače in lektorje, da (še naprej) skrbijo za svoj stalni strokovni razvoj na kakovostnih seminarjih in delavnicah, ki jih organizirajo stanovska društva. Slabosti in nevarnosti, ki so jih zaznali tudi prispevki v tej beli knjigi, so večinoma posledica sistemskih izzivov, s katerimi se soočamo kot celotna družba, in specifičnih okoliščin, s katerimi se soočajo posamezne skupine specializiranih jezikovnih uporabnikov.

Odločevalci v najširšem smislu so torej tisti, na katere naslavljamo svoja pričakovanja, in želimo si, da bi se jih lotili celostno in z ustrezno skrbnostjo, z usklajenim delovanjem, kot ga tako obsežna dejavnost, kot je prevajanje, tudi terja.

Naša poklicna skupina si najprej prizadeva **za vzpostavitev poklicnih standardov na področju delovanja vseh specializiranih jezikovnih uporabnikov**. Iz podatkov anket, državne statistike in prevajalcem namenjenih spletišč, ki so predstavljeni v tej beli knjigi, je razvidno, da je razkorak med številom prevajalcev, tolmačev in lektorjev, ki so člani stanovskih združenj, poslovnimi subjekti, ki so registrirani za dejavnost prevajanja in tolmačenja, in tistimi, ki delo na področju specializiranih jezikovnih uporabnikov dejansko opravljajo, precejšen. Glede na to, da

so takšne razmere v enem segmentu trga privedle do splošne uveljavitve dampinških cen, ocenjujemo, da je ta vzpostavitev poklicnih standardov nujno potrebna.

Ne samo da se s tem ustrezno izobraženim in usposobljenim prevajalcem, tolmačem, podnaslovnim prevajalcem in lektorjem že predolgo dela moralna in strokovna škoda, da pogosto pristajajo v prekarnih oblikah zaposlitve, kjer omenjeni poklici nimajo niti prave veljave niti zaščite, tudi naročniki storitev, tako fizične kot pravne osebe, nimajo ustrezne zaščite in jamstva, da bodo svoje naročilo zaupali kompetentni osebi in s tem deležni visokokakovostne storitve. V **javnem interesu** torej je, da se področje končno sistematično uredi, po tem pa tudi stalno spremlja in vrednoti ustreznost doseženih sprememb. Javni interes je sestavni del svobodnih poklicev in pomeni, da imajo svobodni poklici posebno etično odgovornost, zato je treba za vsak svobodni poklic zagotoviti zavezujoče poklicne predpise in katalog splošno priznanih standardov etičnega ravnanja.

Zato si prizadevamo za **ureditev statusa svobodne/ga prevajalke oz. prevajalca, svobodne/ga tolmačke oz. tolmača in svobodne/ga lektorice oz. lektorja**, saj področje svobodnih poklicev v Sloveniji ni enotno urejeno in osebam, ki opravljajo svobodne poklice, ne daje enakih možnosti za opravljanje dejavnosti. Za prevajalca, tolmača in lektorja niso predpisani niti minimalni pogoji, ki bi jih morala izpolnjevati vsaka fizična oseba, ki bi se želela ukvarjati z navedenimi dejavnostmi. Tako je na primer nesprejemljivo, da za prigrasitev omenjenih dejavnosti v obliki samozaposlenega oziroma samostojnega podjetnika v Poslovni register Slovenije, ki ga vodi in upravlja Agencija Republike Slovenije za javnopravne evidence in storitve (AJPES), zadošča zgolj peta stopnja katere koli izobrazbe.

Ena od možnosti za ureditev razmer, enostavno izvedljiva in primerljiva z ureditvijo opravljanja svobodnih poklicev v Nemčiji, je **uvedba registra svobodnih poklicev** kot javne knjige, ki bi jo z uredbo predpisala Vlada RS. Register bi prav tako lahko vodil AJPES ali drug ustrezen organ, vpis vanj pa bi bil pogojen z izpolnjevanjem minimalnih pogojev za opravljanje posameznih dejavnosti, ki bi jih oblikovala stroka, tj. reprezentativne organizacije posameznih poklicev oziroma strokovna združenja, s čimer bi zagotovili visoke standarde za storitve svobodnih poklicev. Zanje je namreč država dolžna pravno zagotoviti možnost zaščite tudi osebnih pravnih interesov prejemnikov teh storitev.

V register svobodnih poklicev naj bi se uvrščali vsi poklici, regulirani in neregulirani, pa tudi novonastali poklici, ki se opravljajo kot svobodni poklici in za opravljanje katerih so že ali naj bi bili predpisani strokovni standardi in splošno priznani kodeksi etičnega ravnanja, po katerih se lahko nadzoruje in ob kršitvah tudi ukrepa v disciplinskih postopkih oziroma z drugimi ustreznimi ukrepi. Uvedba registra bi vzpostavila red na trgu nekvalificiranega opravljanja storitev, ki z nelojalno konkurenco dodatno otežuje položaj tistih posameznikov, ki so za opravljanje neke dejavnosti ustrezno usposobljeni.

Projekt ustrežnejše regulacije svobodnih poklicev predstavlja pomemben del programa reform Lizbonske strategije, saj velja splošna ugotovitev, da je lahko pretirana regulacija ovira za svobodno nastopanje na trgu oziroma prost pretok delovne sile. Strategija se oblikuje in izvaja v vseh državah članicah EU ter naj bi zagotovila večjo konkurenčnost evropskega gospodarstva, istočasno pa dosegla tudi oba temeljna cilja: večjo gospodarsko rast in nova delovna mesta. Poleg regulacije poklicev naj bi zato posamezne države tudi drugače urejale opravljanje posameznih poklicev.

K razvoju strukturnih pogojev za opravljanje (reguliranih) svobodnih poklicev obvezuje tudi Direktiva o storitvah na notranjem trgu (Direktiva 2006/123/ES Evropskega parlamenta in Sveta z dne 12. decembra 2006 o storitvah na notranjem trgu — UL L 376, str. 36). Pojem svobodnih poklicev v konkurenčno pravnem smislu namreč zajema poklice, katerih cilj je **izvajanje visokospecializiranih storitev** in je v skladu s širšim javnim interesom, predvsem z namenom, da bi se zagotovila ustrezna raven izvajanja storitev.

Obenem pristojna ministrstva pozivamo, naj uredijo **zakonske podlage za osnovno regulacijo cen**, letno revalorizirajo tarifnike, kjer ti obstajajo (Ministrstvo za pravosodje, Javna agencija za knjigo), v skladu z inflacijo in si skupaj s predstavniki strokovne javnosti prizadevajo za doseganje tarif in minimalnih postavk, ki bodo

omogočale dostojno plačilo za opravljeno delo. Le tako bo država v skladu s 50. členom ustave lahko še naprej skrbela za delovanje zdravstvena, pokojninskega in invalidskega sistema, svojemu aktivnemu prebivalstvu pa v prihodnosti zagotovila vzdržen pokojninski sistem in uživanje v pravicah, ustvarjenih z delom.

Pristojna ministrstva pozivamo, naj samozaposlene prevajalke in prevajalce, tolmačke in tolmače, lektorice in lektorje čim bolj **razbremenijo administrativnih obveznosti**, poskrbijo za ustrezen inšpekcijski nadzor za preprečevanje atipičnih oblik dela in prikritih delovnih razmerij. Prizadevajo naj si za **vzpostavitev sistema servisa za samozaposlene** (lahko tudi z nadgradnjo in širitvijo že obstoječih oblik) z izpostavitvami v večjih slovenskih mestih in ustrezno IT podprtostjo, ki bo temeljito poznal problematiko samozaposlenih in jim znal pomagati pri specifičnih vprašanjih in ustreznih izobraževanjih na področju računovodstva, davčnega svetovanja in zakonodaje ter bo dostopen najširšemu krogu uporabnikov.

Nepovezanost in profesionalna neidentifikacija in apatija so posledica stihije na tem področju, ne koristijo pa nikomur. Zato pristojna ministrstva pozivamo, naj spodbujajo vključevanje prevajalk in prevajalcev, tolmačk in tolmačev, lektorice in lektorjev k članstvu v stanovskih društvih, saj ta zagotavljajo višje profesionalne standarde, ker si prizadevajo za stalno strokovno izobraževanje svojih članov, povezovanje in spoštovanje etičnih kodeksov, nekatera tudi za uvedbo licenc. Vsa društva namreč kot pogoj za sprejem v članstvo predpisujejo minimalne poklicne standarde, ki jim morajo kandidati zadostiti.

Ob tem odločevalce na pristojnih ministrstvih pozivamo:

Pri **oblikovanju javnih naročil** naj se pri določitvi meril in pogojev posvetujejo s stroko in stanovskimi združenji (za literarno prevajanje z DSKP, za tehniško in znanstveno prevajanje z DZTPS, DSPT in združenjem SCIT, za podnaslovno prevajanje z DSFTP, za konferenčno tolmačenje z ZKTS, za lektoriranje in jezikovno svetovanje pa z LdS), kar bo omogočilo bolj kakovostno izvajanje naročil v zadovoljstvo vseh deležnikov: naročnikov, specializiranih jezikovnih uporabnikov in prejemnikov storitve.

Za oblikovanje javnih naročil na področju **strokovnega prevajanja** predlagamo nujno uvedbo meril za kakovost. Kakovost bi morala biti v primernem razmerju meril, kot poglobljena utež, upoštevana kot odločujoči dejavnik pri vrednotenju ponudb in izbiri ekonomsko najugodnejše ponudbe. Zato predlagamo, da se utež kakovosti določi vsaj v območju med 55 % in 65 %, razliko do 100 % pa naj predstavljata uteži cene in morebitne druge, kot npr. število izvajalcev oz. podizvajalcev.

Kakovostne prevajalske storitve lahko utemeljeno pričakujemo od ustrezno izobraženih in usposobljenih prevajalcev, ki imajo tudi ustrezne reference. Za zagotavljanje oz. merjenje pričakovane kakovosti sta po našem mnenju na voljo dve možnosti, in sicer:

- Točkovanje formalne izobrazbe prevajalcev (vrste in stopnje — prevajalci s prevajalsko izobrazbo, prevajalci z jezikoslovno izobrazbo, prevajalci z izobrazbo na najrazličnejših strokovnih področjih in z znanjem tujih jezikov), dejanske strokovne usposobljenosti za prevajanje (dodatna usposabljanja) in prevajalskih izkušenj (vrste izkušenj, reference, količina opravljenih prevodov) ter razvrščanje ponudnikov na osnovi zbranih točk.

V obstoječih javnih naročilih so zahteve po izobrazbi izvajalcev/podizvajalcev navedene zgolj kot pogoji za sodelovanje, ne pa tudi kot najpomembnejši dejavniki, ki neposredno vplivajo na kakovost storitev in navsezadnje tudi na izbor ponudnikov.

- Preverjanje izvajalcev oz. prevajalcev z ocenjevanjem anonimiziranih testnih prevodov, ki bi ga po dogovoru lahko prevzela neodvisna skupina ocenjevalcev, npr. osebje Oddelka za prevajalstvo Filozofske fakultete v Ljubljani. Prevajalci oz. ponudniki se nato razvrščajo glede na uspešnost opravljenega preverjanja.

Obenem pozivamo še:

- da se naročila za storitve **konferenčnega tolmačenja** oddajajo ločeno od **storitev prevajanja**, saj sta to storitvi z bistveno različnimi značilnostmi. Le tako je mogoče zagotoviti, da bodo med izvajalci ustrezno usposobljeni tolmači, ki spoštujejo poklicne in etične standarde, in se izogniti dampinškim cenam, ki jih

ponujajo neusposobljeni in nestrokovni ponudniki storitev, ki krnijo ugled celotnega poklica;

- da za storitve konferenčnega tolmačenja, prevajanja in lektoriranja med pogoje za prijavo zapišejo, naj prijavitelji k svoji prijavi priložijo dokazila o usposobljenosti/izobrazbi, o trajnem usposabljanju ter spoštovanju standardov in etičnega kodeksa. Najpomembnejši kriterij pri izbiri ponudnikov je v (veliki) večini primerov najnižja cena storitev, le redko pa štejejo tudi usposobljenost oz. izobrazba, kompetence in reference. To seveda ni nikakršno jamstvo kakovosti za opravljene storitve.

Na področju **tolmačenja za skupnost** naj spodbujajo razvoj ustreznih programov usposabljanja skupnostnih tolmačev, med drugim na področju zdravstva, socialnega varstva in policije, da bi lahko bili vsi, ki tovrstne storitve potrebujejo, deležni pomoči ustrezno usposobljenih skupnostnih tolmačev, ki poznajo strokovne in etične vidike opravljanja tovrstnega dela.

Ob tem vse, ki storitve tolmačenja potrebujejo, pozivamo:

- naj za pomoč poiščejo profesionalne in usposobljene tolmače, ne ad hoc neprofesionalnih tolmačev, in
- naj si skupaj s strokovnimi društvi in združenji prizadevajo za čimprejšnjo vzpostavitev nacionalne mreže profesionalnih tolmačev in/ali mediatorjev s področja tolmačenja in zadevne strokovne terminologije.

Na področju **konferenčnega tolmačenja** pozivamo k pripravi programov usposabljanja za konferenčne tolmače za deficitarne jezike, saj je na trgu opazno pomanjkanje kadrov zlasti za jezike iz sosednjih držav, kot je madžarščina, hrvaščina in srbsščina, pa tudi za trge v vzponu. V ta namen pozivamo k večji prožnosti izobraževalnih ustanov, da bo omogočeno hitrejše prilagajanje potrebam trga in izobraževanje tudi majhnega števila študentov.

Na področju **sodnega tolmačenja** pozivamo k nadaljevanju urejanja razmer za delo sodnih tolmačev, spodbujanje kvalitetnega izobraževanja in letno usklajevanje tarifnikov.

Ob tem naročnike pozivamo še:

- naj storitve prevajanja in tolmačenja naročajo pri strokovnjakinjah in strokovnjakih, ki se v skladu z določili Pravilnika o sodnih izvedencih, sodnih cenilcih in sodnih tolmačih stalno dodatno izobražujejo, ne pa pri neprofesionalnih, ad hoc prevajalcih brez ustreznih referenc in znanja.

Na področju **književnega prevajanja** pozivamo Ministrstvo za kulturo, naj si še naprej prizadeva za izboljševanje situacije samozaposlenih in reševanje njihove problematike, predvsem v povezavi z drugimi ministrstvi, in redno spremlja učinke svojih ukrepov. Za tiste samozaposlene, ki jim zaradi njihove vrhunskosti prispevke plačuje država, naj ukine cenzus, saj je ta v nasprotju s kategorijo vrhunskosti in v neenak položaj postavlja samozaposlene in zaposlene v kulturnih zavodih, po katerih se določanje cenzusa ravna. Javni uslužbenci namreč niso tako kot samozaposleni dolžni vsakih pet let dokazovati svoje vrhunskosti, da bi še naprej lahko ohranili svoj zaposlitveni status.

Ob tem ministrstvo pozivamo še:

- naj vse deležnike (v njihovem imenu pa Združenje založnikov pri Gospodarski zbornici in Društvo slovenskih književnih prevajalcev) spodbudi k dogovoru o vzorčni avtorski pogodbi, ki bo ustrezno jamstvo za vse pogodbene stranke;
- naj ustrezno preoblikuje sistem višine knjižničnega nadomestila, ki prevajalce in prevajalke postavlja v neenak položaj v primerjavi z drugimi imetniki avtorskih pravic;
- naj poskrbi za minimalne postavke za plačilo **podnaslovnih prevajalcev**; nedavna mednarodna raziskava je namreč znova potrdila, da Slovenci tekoče govorimo angleško tudi zaradi podnapisov. Ob tem ne gre pozabiti na pravilno rabo slovenščine in siromašenje slovenskega jezika zaradi nizkih cen za opravljanje teh storitev;
- naj se tudi prevodi AV-vsebin, ki jih Ministrstvo za kulturo RS že priznava kot avtorska dela, vključi na seznam Urada za intelektualno vsebino, s tem pa se prevajalcem AV-vsebin omogoči uveljavljanje malih in sorodnih avtorskih pravic v okviru Zakona o kolektivnem upravljanju avtorske in sorodnih pravic (ZKUASP);
- naj v nacionalnem programu za jezikovno politiko ustrezno opredeli obstoj **specializiranih jezikovnih**

uporabnikov, njihov dejavni stik z jezikom in njegovo rabo na vseh ravneh sporazumevanja ter spodbuja dejavnosti prevajalcev, tolmačev in lektorjev za kakovostno jezikovno rabo na vseh področjih javnega življenja (mediji, gospodarstvo, državne ustanove itn.);

- naj ustrezno pripomore k uveljavitvi minimalne postavke za plačilo **lektoriranja**, ki ga opravljajo lektorji, samozaposleni v kulturi, saj se honorarji že leta znižujejo pod razumno mejo.

Prevajanje in tolmačenje sta avtorsko delo, zato vse naročnike prevodov spodbujamo, da avtorstvo tudi priznavajo s **poimensko navedbo njihovih avtoric in avtorjev**. To velja tako za književne in humanistične prevode kot za strokovne, znanstvene in tehnične prevode, pa tudi avdiovizualne vsebine ter tolmačenje.